

АЛЬБЕР КАМЮ

ПЕРША
ЛЮДИНА

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

Частина перша У ПОШУКАХ БАТЬКА

Заступниця: вдова Камю

Тобі, яка ніколи не зможе
прочитати цієї книжки^а

У небі над балагулою, що котилася кам'янистою дорогою, пливли густі кошлаті великі хмари на схід, зникаючи в мороці. Три дні тому вони, розбухши над Атлантичним океаном і дочекавшись західного вітру, зрушили з місця і посунули спочатку повагом, потім усе швидше й швидше, пролітаючи над фосфоричними осінніми водами, прямцем до материка, де, пошарпані^б марокканськими гребенями, збиті в череди над високими алжирськими плоскогір'ями і тепер, на підступах до туніського кордону, намагалися сягнути Тирренського моря, аби там пощезнути. Здолавши тисячі кілометрів над неозорим островом, захищеним із півночі неспокойним морем, а з півдня застиглими хвилями піску, промчавши над цим безіменним краєм трішки швидше, ніж проходили по ньому впродовж тисячоліть імперії і народи, вони вичерпали свій порив, і деякі з них уже утворювали великі дощові краплі, які зрідка вже починали відлунювати на полотняному відкидному верху, над чотирма мандрівцями.

Балагула рипіла ще по грузькій, але досить виразно окресленій дорозі. Час від часу з-під металевих ободів або з-під копит коней вилітали іскри, а крем'ях або вдарявся об дерев'яний повіз, або, відскочивши, глухо плюхався у вологу

а. (додати геологічну безіменність. Земля і море)

б. Сольферино.

землю рівчака. Тим часом пара невеличких коней справно продовжувала торувати свій шлях, рухаючись усе далі й далі, і, випнувши груди, тягла важкий повіз, напакований речами, невтомно відштовхуючи назад себе дорогу, бігла клусом урізної. Один із них інколи гучно форкав ніздрями, і його клус збивався з ритму. Тоді араб, який керував балагулою, ляскав по його боках пласкими потрісканими віжками*, і, збадьорившись, кінь знову вирівнював свій біг.

Чоловік, який сидів попереду на лавці поряд з їздовим, француз років тридцяти, з затуленим обличчям, дивився на крупі, що погойдувалися перед ним. Міцної статури, кремезний, з продовгуватим обличчям, високим і відкритим чолом, з енергійним підборіддям, ясноокий, незважаючи на пізню осінню пору, ризикнув одягтися в куртку з тикової тканини на три ґудзики, з піднятим коміром, як носили в ті часи, і в легкому картузі^а на голові з коротко підстриженим чубом^б. Коли по брезенту затарабанив дощ, він озирнувся й кинув оком у глибину балагули: «Все гаразд?» — гукнув він. Із задньої лавиці, яка була затиснута першою і скопищем старих дорожніх скринь і речей, до нього ледь-ледь усміхнулася вбого вдягнена, закутана в товсту вовняну шаль жінка. «Так, так», — відповіла вона легким вибачливим рухом. Мале чотирирічне хлоп'я спало, притиснувшись до неї. Обличчя жінки було ніжне з правильними рисами, волосся хвилясте і чорне, як у іспанки, маленький прямиий ніс, лагідний і теплий погляд. Проте щось у цьому обличчі вражало. Не стільки маска втоми чи те, що промайнуло на ньому, скільки відсутній і спокійний погляд відчуженості, який притаманний деяким юродивим, але який тільки мигцем проступав на її вродливому обличчі. У її очах, дивовижно добрих, інколи проглядався відблиск безтямного страху, який одразу ж угадав. Долонею уже натрудженої, трохи вузлуватої у суглобах

* потріскані від зужитости

а. або щось на кшталт котелка?

б. у слонуватих черевиках.

від роботи руки вона легенько поплескала свого чоловіка по спині, відповідаючи: «Все гаразд, все гаразд». І, одразу ж припинивши усміхатися, визирнула з-під відкидного верха на дорогу, де вже починали виблискувати калюжі.

Чоловік обернувся до сумирного араба в тюрбані з жовтими шнурівками, який здавався надто огрядним через широкі шаровари, затягнуті над литками. «Ще далеко?» Араб усміхнувся з-під своїх великих білих вусів. «Вісім кілометрів — і прибудемо на місце». Чоловік озирнувся, подивився на дружину без усмішки, але чуйно. Вона не зводила погляду з дороги. «Дай мені віжки», — попросив чоловік. — «Як хочеш», — відповів араб. Він передав йому віжки, тимчасом як чоловік широким кроком переступав через нього, старий араб прослизнув під ним і сів на його місце. Двічі хльоснувши пласкими віжками, чоловік оволодів кіньми, які вирівняли свій клус і пішли рівніше. «Ти тямиш у конях», — сказав араб. Відповідь була коротка й суха: «Так».

Смеркалося, аж вмить запанувала ніч. Араб зняв із хомутика квадратний ліхтар, що висів ліворуч від нього, і, повернувшись назад, зіпсував чимало сірників, доки запалив у ньому свічку. Потім поставив ліхтарик на те саме місце. Дощ тепер сіявся тихо і розмірено. Він виблискував у темному світлі ліхтаря довкола нього і виповнював непроглядний морок легеньким шурхотом. Інколи балагула проїжджала повз тернисті кущі або повз низькорослі дерева, висвічені на якусь мить слабким світлом. Але частіше вона котилася пустищем, яке здавалося ще безмежнішим через темряву. Лише дух вигорілих трав або раптовий різкий пах гною наводили на думку про те, що обабіч дороги оброблені землі. Сидячи ззаду у візника, жінка щось сказала, той трохи притримав коней і нахилився до неї. «Тут безлюдно», — сказала вона. «Ти боїшся?» — «Що?» Чоловік повторив фразу, але цього разу голосніше. «Ні, ні, з тобою не страшно». Але вигляд у неї був стривожений. «Тобі зле», — сказав чоловік. «Трохи». Він шмагнув коней, і гуркіт коліс, зі скрипом

вдавлених у колії, і стукіт восьми підкованих копит знову заповнив ніч.

То була осіння ніч 1913 року. Мандрівці вирушили дві години тому з вокзалу Бон, куди вони прибули з Алжира після доби їзди на твердих лавках вагона третього класу. Там вони розшукали араба з балагулою, котрий чекав на них, щоб доправити до маєтку, який стояв неподалік невеличкого сільця, за двадцять кілометрів від міста, де чоловікові належало працювати управителем. Якийсь час довелося вантажити дорожні скрині і всілякі речі, а ще їх затримала погана дорога. Араб, який ніби відчув хвилювання свого подорожнього, заспокоїв: «Не бійтеся. Бандитів тут немає». — «Вони є всюди, — відповів на це чоловік. — Але я дещо для них прихопив». І він поплескав себе по внутрішній кишені. «Ти маєш рацію, — погодився араб. — Божевільних завжди вистачає». В цю мить жінка гукнула до свого чоловіка: «Анрі, мені зле!» Чоловік лайнувся і ще дужче цьвохнув коней^а. «Уже недалеко», — заспокоїв він. Через якусь хвилику він знову глянув на дружину: «Не відлягло?» Вона всміхнулася до нього якось дивно і відсторонено, хоча обличчя тим часом не виказувало страждання. «Болить ще дужче». Він сказав якось вибачливо: «Нічого. Це від їзди». — «Поглянь, — мовив араб. — Ген село». І справді, ліворуч від дороги, трохи далі виднілися затуманені мжичкою вогні Сольферино. «Але ти бери правіше», — сказав араб. Чоловік, завагавшись, обернувся до жінки: «Їдемо додому чи в село?» — запитав він. «Авжеж, додому — так ліпше». Трохи далі балагула повернула правобіч у напрямку до невідомого будинку, що чекав на них. «Ще кілометр», — сказав араб. «Скоро прибудемо», — мовив чоловік жінці. Вона зігнулася в три погібелі, затуливши обличчя руками. «Люсі!» — гукнув чоловік. Вона не ворухнулася. Чоловік торкнувся її руки. Жінка безгучно плакала. Він закричав, виразно вимовляючи кожен склад і супроводжуючи

а. Хлопчик.

жестами кожне слово: «Ти зараз зможеш лягти. Я привезу лікаря». — «Так. Їдь за лікарем. Гадаю, час настав». Араб здивовано витріщився на них. «У неї починаються пологи, — сказав чоловік. — У селі є лікар?» — «Так. Якщо хочеш, я поїду за ним». — «Ні, залишайся вдома. Приглянь за нею. Я зроблю це швидше. У нього є авто чи кінь?» — «Авто». Відтак араб звернувся до жінки: «У тебе буде хлопчик. Вродливий». Жінка всміхнулася до нього, не тямлячи, що він каже. «Вона не чує, — сказав чоловік. — Вдома кричи дужче і підсобляй собі жєстами».

Балагула раптом покотилася майже безгучно. Дорога стала вужчою і була вимощена туфом. Вона пролягла уздовж невеличких повіток, критих черепицею, за якими виднілися перші ряди виноградників. Різкий запах виноградного сусли забив їм дух. Вони проїхали повз великі будівлі з надмірно вивищеними дахами, і колеса зашурхотіли по жужелиці, виїхавши на обійстя, що нагадувало вигін без жодного дерева. Араб мовчки взяв віжки і потяг на себе. Коні зупинилися, один із них зафоркав^а. Араб указав рукою на маленький вибілений вапном будиночок. Невеличкі низькі двері, облямовані голубуватим купоросом, були обвиті виноградом. Чоловік зіскочив на землю і побіг під дощем до будинку. Відчинив двері. Вони вели в темну кімнатку, звідки війнуло пустою. Араб, який ішов слідом, попрямував у темряві до коминка і, черкнувши вітростійким сірником, запалив гасницю, яка висіла посеред кімнати, над круглим столом. Чоловік поквапом оглянув побілену кухню з раковиною, обличкованою червоними кахлями, старим буфетом і відвільглим календарем на стіні. Сходи, так само обличковані червоним кахлем, вели на другий поверх. «Розпали вогонь», — сказав він арабові і повернувся до балагули. (Узяв хлопчика?) Жінка мовчки чекала. Він підхопив її на руки, щоб поставити на землю, і, на якусь хвилю затримавши в обіймах, запитав:

а. Ніч?

«Ти можеш іти?» — «Так», — відповіла вона і погладила його руку своїми вузлуватими пальцями. Він повів її до будинку. «Зачекай», — сказав чоловік. Араб тим часом уже розпалив вогонь і впевненими вправними рухами підкидав у полум'я дрова. Жінка зупинилася біля столу, обхопивши руками живіт, і по її вродливому, повернутому до світла гасниці обличчі тепер пробігали короткі судоми болю. Здавалося, вона не помічає ні вологи, ні припаху занедбаности й убогости. Чоловік метушився у верхніх кімнатах. Відтак з'явився на сходах. «У спальні коминка немає?» — «Ні, — відповів араб. — У другій теж». — «Ходи-но сюди», — погукав чоловік. Араб піднявся до нього. Через якусь часину він з'явився знову, несучи на спині сінник, другий кінець якого підтримував чоловік. Вони поклали його біля коминка. Чоловік відтягнув стола в куток, тимчасом як араб знову піднявся нагору і незабаром спустився з подушкою, схожою на валик, і ковдрами. «Лягай там», — сказав чоловік дружині і провів її до сінника. Вона завагалася. Тепер чітко відчувався запах вільглої кінської волосіні, що здіймався із сінника. «Я не можу роздягтися», — сказала вона, боязко роззираючись довкола, так, ніби були для цього підстави... «Зніми те, що в тебе насподі», — сказав чоловік. І повторив: «Зніми спідню білизну». Потім звернувся до араба: «Дякую. Розсупонь коня. Я поїду до села верхи». Араб вийшов. Жінка вовтузилася з одягом, повернувшись до чоловіка, який теж відвернувся спиною. Потім вона лягла і, щойно вместилася, натягнувши на себе ковдри, як раптом закричала протягло, широко розтуленим ротом, так, ніби намагалася одним духом звільнитися від усіх отих страждених криків, що накопичилися в ній. Чоловік стояв біля сінника, даючи змогу їй викричатися, а коли вона замовкла, зняв картуза, опустився на одне коліно і поцілував гарне чоло над заплющеними очима. Відтак знову надів картуза і вийшов під дощ. Випряжений кінь уже гарцював на місці, гребучи передніми копитами жужелицю. «Я пошукаю сідло», — сказав араб. «Не треба, залиш віжки. Я поїду

ЗМІСТ

Нотатки видавця. *Катрін Камю* 3

Частина перша У ПОШУКАХ БАТЬКА

Сен-Бріє	16
3. Сен-бріє і Малан (Ж. І.)	23
4. Дитячі забави	29
5. Батько. Його смерть. Війна. Вибух	42
6. Родина	60
Етьєн	75
6 <i>біс</i> . Школа	103
7. Мондові: Колонізація і батько	134

Частина друга СИН, АБО ПЕРША ЛЮДИНА

1. Ліцей	150
Курник і як різали курку	171
Четверги і вакації	176
2. Незрозумілий самому собі	207
Додатки	214